

بررسی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر بهبود فضای کسب‌وکار در کشورهای منطقه منا

غلامرضا کاظمیان^۱، مهدی عبدالله پور*^۲، عاطفه عباسی^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۸/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۹/۲۵

چکیده

بهبود فضای کسب‌وکار همواره به‌عنوان یکی از اهداف اصلی نظام‌های اقتصادی حاکم در کشورها مطرح بوده است و راه‌های دستیابی به این هدف، سؤالی است که ذهن سیاست‌گذاران را به خود مشغول کرده است. در این پژوهش تلاش شده است تا عوامل مؤثر بر بهبود فضای کسب‌وکار بر اساس شاخص سهولت کسب‌وکار بانک جهانی مورد بررسی قرار گیرد و اهمیت این عوامل به ترتیب اولویت مورد شناسایی قرار گیرد. پژوهش حاضر با داده‌های پانلی ۱۷ کشور منطقه منا در بازه زمانی ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۵ انجام شده است. در این مطالعه از یک مدل رگرسیونی استفاده شده است، که میزان تأثیر هر یک از زیر شاخص‌های فضای کسب‌وکار بر روی بهبود فضای کسب‌وکار را مورد بررسی قرار می‌دهد. با توجه نتایج حاصله مؤلفه پرداخت دیون بیشترین تأثیر را بر بهبود فضای کسب‌وکار دارد و بعد از آن اجرای قراردادهای و شرایط و مقررات اخذ مجوز رتبه‌های بعدی را از نظر تأثیرگذاری به خود اختصاص می‌دهند.

کلمات کلیدی: فضای کسب‌وکار، سهولت انجام کسب‌وکار، بهبود فضای کسب‌وکار، منطقه منا.

طبقه‌بندی JEL: M16

۱. دانشیار گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

۲. دانشجوی دکتری مدیریت تطبیقی و توسعه، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول: Email: m.abdollahpour@atu.ac.ir)

۳. کارشناسی ارشد مدیریت کسب‌وکار، پردیس فارابی دانشگاه تهران

مقدمه

تشویق سرمایه‌گذاری و کارآفرینی یکی از بسترهای اصلی ایجاد رشد مردم محور در جامعه است. سرمایه‌گذاری و کارآفرینی در یک کشور وابسته به ایجاد فضای کسب‌وکار مساعد هست. چراکه دسته‌ای از عوامل مؤثر بر عملکرد بنگاه‌های اقتصادی، خارج از تسلط و کنترل سرمایه‌گذاران و فعالان اقتصادی است که در ادبیات با عنوان محیط کسب‌وکار شناخته می‌شود. با توجه به اینکه شرایط محیط کسب‌وکار هر کشور یکی از اصلی‌ترین عوامل مؤثر بر تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران هست، توجه اقتصاددانان و سیاست‌گذاران به بهبود فضای کسب‌وکار و سرمایه‌گذاری در سال‌های اخیر افزایش چشم‌گیری داشته است. به‌طوری‌که کلیدواژه فضای کسب‌وکار در ادبیات مدیریت و اقتصاد کلان توانسته جایگاه ویژه‌ای را به خود اختصاص دهد. حتی در ادبیات مدیریت استراتژیک نیز مایکل پورتر در کار رقابت‌پذیری بنگاه‌ها به رقابت‌پذیری ملت‌ها و نقش قوانین دولتی و سیاست‌گذاران در این حوزه پرداخته است (پورتر، ۱۹۹۰). امروزه ایجاد بستری برای رقابت‌پذیری بخش خصوصی و بنگاه‌های اقتصادی یکی از نقش‌های کلیدی و وظایف اصلی دولت‌ها به شمار می‌رود (آزبورن و گیبلر، ۱۹۹۲). کشور ما دارای اقتصادی است که در آن شرکت‌های کوچک و متوسط بیش از ۸۰ درصد بنگاه‌ها را تشکیل می‌دهد. از طرفی در سراسر دنیا، شرکت‌های کوچک و متوسط به علت توانایی آن‌ها در ایجاد عکس‌العمل به شوک‌های سیستماتیک اقتصادی و ظرفیت و توانایی آن‌ها در ایجاد اشتغال و تولید ثروت در دوران رکود شرکت‌های بزرگ، از توجه ویژه‌ای برخوردار هستند (بختیاری و شایسته، ۱۳۹۱). لذا محیط کسب‌وکار به‌عنوان عاملی که رشد این شرکت‌ها را به‌شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد برای کشور ما بسیار حیاتی است. اما باوجود اینکه کشور ما در رتبه‌بندی کشورها از نظر مساعد بودن فضای کسب‌وکار سال‌هاست که حضور دارد ولی متأسفانه نتوانسته است جایگاه مناسبی را در بین کشورها به خود اختصاص دهد و این شرایط موجب شده است که اکنون بهبود فضای کسب‌وکار با توجه به چالش‌های پیش روی اقتصاد کشور به ضرورتی انکارناپذیر برای کشور تبدیل شود. با این وجود به نظر می‌رسد بستر مناسب برای ایجاد فضای مناسب برای سرمایه‌گذاری و کسب‌وکار در کشورمان چندان فراهم نیست و برای رسیدن به جایگاه واقعی اقتصاد ایران در زمینه شاخص فضای کسب‌وکار، که به‌نوعی ریل‌گذاری مسیر توسعه هست، گام‌های مهمی بایستی برداشته شود (بختیاری و شایسته، ۱۳۹۱).

در این مقاله تلاش شده است تا به کمک روش‌های اقتصادسنجی و با استفاده از داده‌های بانک جهانی به شناسایی مهم‌ترین عوامل مؤثر بر محیط کسب‌وکار در شاخص سهولت انجام کسب‌وکار

-
1. Michael porter
 2. Osborne and Gaebler

پرداخته شود. به عبارت دیگر نویسندگان در این مقاله به دنبال پاسخگویی به این سؤال بوده‌اند که مهم‌ترین عوامل مؤثر بر بهبود فضای کسب‌وکار در کشورهای مورد مطالعه کدام است؟

مبانی نظری

مطالعه و بحث در مورد محیط کسب‌وکار ابتدا توسط هرنارد دسوتو^۱ اقتصاددان پرویی و نویسنده کتاب‌های راه دیگر^۲ و راز سرمایه^۳ مطرح شد. سؤال اصلی که دسوتو در تحقیق خود مطرح کرد، این بود که اگر بخش خصوصی بخواهد یک کسب‌وکار یا فعالیتی را آغاز نماید، با چه معضلات و موانعی روبرو است؟ (جوادی و نعیمی، ۱۳۹۴)

منظور از فضای کسب‌وکار، عوامل مؤثر بر عملکرد واحدهای اقتصادی مانند کیفیت دستگاه‌های حاکمیت، ثبات قوانین و مقررات، کیفیت زیرساخت‌ها و ... است که تغییر دادن آن‌ها فراتر از اختیارات و قدرت مدیران بنگاه‌های اقتصادی است (میدری و قودجانی، ۱۳۸۷). فضای کسب‌وکار، عوامل مؤثر بر عملکرد بنگاه‌های اقتصادی است که مدیران یا مالکان بنگاه‌ها نمی‌توانند آن‌ها را تغییر داده یا بهبود بخشند. در تعریف دیگری محیط کسب‌وکار را مجموعه‌ای از سیاست‌ها، شرایط حقوقی، نهادی و مقرراتی دانسته‌اند که بر فعالیت‌های یک کسب‌وکار حاکم‌اند. کیفیت زیرساخت‌های کشور، کیفیت دستگاه‌های اجرایی، ثبات اقتصادی، نظام وضع قوانین و مقررات، امکان دسترسی به اطلاعات و آمار و عوامل دیگری از این دست، از عواملی هستند که عملکرد بنگاه‌ها و واحدهای اقتصادی را تحت تأثیر قرار می‌دهند، درحالی‌که مدیران واحدهای اقتصادی نمی‌توانند تأثیر چندانی بر آن‌ها بگذارند (سیف، ۱۳۹۰).

در دهه‌های اخیر با توجه به اهمیت یافتن مسئله بهبود محیط کسب‌وکار و توجه سرمایه‌گذاران به این موضوع، سازمان‌های بین‌المللی مختلفی اقدام به رتبه‌بندی محیط کسب‌وکار در کشورهای مختلف نموده‌اند. از مشهورترین این مؤسسات می‌توان به بانک جهانی^۴، مجمع جهانی اقتصاد^۵، بنیاد هریتیج^۶ و واحد اطلاعات اقتصادی مجله اکونومیست^۷ اشاره کرد (سیاح، ۱۳۸۹).

یکی معتبرترین شاخص‌های ارزیابی و سنجش وضعیت فضای کسب‌وکار کشورها، شاخص سهولت فضای کسب‌وکار بانک جهانی هست که در این پژوهش از آن برای ارزیابی فضای

-
1. Hernando de Soto Polar
 2. The Other Path
 3. The Mystery of Capital
 4. World Bank
 5. World Economic Forum
 6. The Heritage Foundation
 7. The Economist

کسب‌وکار استفاده‌شده است. بانک جهانی پروژه بررسی فضای کسب‌وکار در کشورهای مختلف را از سال ۲۰۰۲ در دستور کار خود قرار داده است.

وارث و همکاران در پژوهش خود با عنوان «ارتقای فضای کسب‌وکار جهت دستیابی به چشم‌انداز اقتصادی: کاربستی بر اساس تکنیک‌های تاپسیس و آنتروپی» در سال ۱۳۹۱ با استفاده از داده‌های شاخص سهولت انجام کسب‌وکار در سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ و به‌کارگیری تکنیک تاپسیس ابتدا به ترسیم نقطه ایدئال فضای کسب‌وکار در منطقه مورد تأکید سند چشم‌انداز پرداخته‌اند و در ادامه با استفاده از تکنیک آنتروپی اولویت‌بندی شاخص‌های فضای کسب‌وکار بر اساس اهمیت هر یک از این شاخص را ارائه نموده‌اند. درنهایت برای رسیدن از شرایط موجود به شرایط ایدئال ترسیم‌شده متناسب با هر از شاخص‌ها پیشنهادهایی را ارائه نموده‌اند (وارث و همکاران، ۱۳۹۱).

ولی نیا (۱۳۹۰) در پژوهشی به بررسی اثر سهولت شروع و انحلال کسب‌وکار بر بهره‌وری کل عوامل^۱ در ایران و کشورهای درحال توسعه منتخب در بازه زمانی ۲۰۰۹ - ۲۰۰۴ پرداخته است. نتایج پژوهش حاکی از تأثیر مثبت مراحل شروع کسب‌وکار و درجه باز بودن اقتصاد بر بهره‌وری کل عوامل هست. همچنین متغیرهای هزینه شروع کسب‌وکار و زمان شروع کسب‌وکار تأثیر منفی بر بهره‌وری کل عوامل دارند. بررسی‌ها نشان می‌دهد زمان شروع کسب‌وکار و درجه باز بودن اقتصاد به ترتیب بیشترین و کمترین تأثیر را در ارتقا بهره‌وری کل عوامل داشته‌اند (ولی نیا، ۱۳۹۰).

فیض پور و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان «نقش مالیات در فضای کسب‌وکار ایران: مطالعه دیدگاه کارشناسان صنعتی، صنعتگران و متولیان بخش صنعت استان یزد با استفاده از روش AHP» تلاش کرده‌اند تا اهمیت شاخص پرداخت مالیات را نسبت به سایر عوامل مؤثر بر بهبود فضای کسب‌وکار از نگاه صنعتگران و متولیان بخش صنعت استان یزد مورد بررسی قرار دهند. بر اساس نتایج این مطالعه از نظر صنعتگران استان شاخص پرداخت مالیات اهمیت کمتری را به خود اختصاص می‌دهد. این در حالی است که بر اساس گزارش بانک جهانی این عامل در کشور در بازه بین ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۲ وضعیت خوبی را به خود اختصاص نداده است (فیض پور و همکاران، ۱۳۹۰).

اسگوی و ولی زاده (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «تأثیر بهبود فضای کسب‌وکار بر تجارت خارجی: مطالعه موردی شرکای عمده تجاری ایران» به بررسی تأثیر شاخص‌های فضای کسب‌وکار به صادرات و واردات بین ۳۰ کشور در بازه زمانی ۲۰۰۴ الی ۲۰۱۴ به روش گشتاور تعمیم‌یافته پرداخته‌اند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که شاخص‌های شروع کسب‌وکار، اخذ مجوزهای ساختمانی، تجارت برون‌مرزی، اجرای قراردادهای و سهولت اجرای ورشکستگی تأثیر مثبت و معنی‌داری بر صادرات دارند. در خصوص واردات نیز به‌جز مؤلفه مجوزهای ساختمانی، سایر مؤلفه‌ها تأثیر مثبت و معنی‌داری بر واردات دارند (برقی اسگوی و ولی زاده، ۱۳۹۶).

1. Total factor productivity

اشرفی و فهیمی فر (۱۳۹۰) در پژوهشی با عنوان «بررسی شاخص‌های بهبود فضای کسب‌وکار با تأکید بر جایگاه ایران» با استفاده از شاخص سهولت کسب‌وکار بانک جهانی به مقایسه و بررسی فضای کسب‌وکار در کشور ایران و کشورهای همسایه پرداخته است. بر اساس نتایج حاصله از داده‌های موردبررسی در بازه زمانی ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۲ در کشورهای مورد مطالعه شاخص‌های پرداخت دیون، تجارت فرامرزی، ثبت مالکیت، اخذ مجوز و حمایت از سرمایه‌گذاران به ترتیب دارای کمترین رتبه‌ها در کشور بوده‌اند (اشرفی و فهیمی فر، ۱۳۹۰).

شهبازی و دهقان شبانی (۱۳۸۸) در پژوهشی به بررسی تأثیر فضای کسب‌وکار بر رشد اقتصادی در ۶۸ کشور منتخب در دوره زمانی ۲۰۰۶ - ۲۰۰۳ پرداخته‌اند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد ضعف در هفت مؤلفه پرداخت دیون، ثبت مالکیت، تجارت فرامرزی، اجرای قراردادهای، استخدام و اخراج کارکنان و شروع یک کسب‌وکار جدید اثر منفی بر رشد اقتصادی در نمونه موردبررسی دارد. در این پژوهش همچنین ضریب سه شاخص شرایط و مقررات اخذ مجوز، اخذ اعتبار و حمایت از سرمایه‌گذاران در محدوده مکانی و زمانی موردبررسی، برخلاف انتظارات هست. در نهایت مؤلفه‌های نیروی کار، ذخیره سرمایه و مخارج عمومی آموزش اثر مثبت و معنی‌داری بر رشد اقتصادی در نمونه موردبررسی دارد (شهبازی و دهقان شبانی، ۱۳۹۰).

مرادحاصل و همکاران (۱۳۸۷) در پژوهشی با عنوان «اثر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر فضای کسب‌وکار و تسهیل تجاری» با پیش‌فرض اینکه فناوری اطلاعات و ارتباطات می‌تواند فضای کسب‌وکار یک کشور را تحت تأثیر قرار دهد، به بررسی این موضوع پرداخته‌اند. این پژوهش با استفاده از داده‌های تابلویی برای کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه توسط دو مدل تسریع شده است و نتایج حاکی از تأثیر معنی‌دار فناوری اطلاعات و ارتباطات بر بهبود فضای کسب‌وکار در کشورهای توسعه‌یافته و عدم وجود رابطه معنی‌دار در کشورهای در حال توسعه هست (مرادحاصل و همکاران، ۱۳۸۷).

مکیان و همکاران (۱۳۹۲) در مطالعه‌ای مهم‌ترین اولویت‌های بهبود فضای کسب‌وکار را با استفاده از روش داده‌های تابلویی در کشورهای منطقه منا و منطقه سازمان توسعه همکاری اقتصادی تبیین نموده‌اند. با توجه نتایج بده دست آمده در این مطالعه شاخص پرداخت مالیات برای کشورهای منطقه منا و شاخص تجارت فرامرزی برای منطقه سازمان توسعه همکاری اقتصادی مهم‌ترین عامل در بهبود فضای کسب‌وکار تشخیص داده شده‌اند. همچنین حمایت از سرمایه‌گذار در کشورهای منطقه منا و اخذ تسهیلات در کشورهای منطقه سازمان توسعه همکاری اقتصادی دومین عامل مهم تشخیص داده شده است. در نهایت نویسندگان توجه ویژه به حمایت از تجارت فرامرزی و تسهیل اخذ تسهیلات برای نیل به رشد بیشتر و توسعه اقتصادی را ضروری قلمداد کرده‌اند (مکیان و همکاران، ۱۳۹۲).

هانچ (۲۰۱۲) در پژوهشی با عنوان «شاخص سهولت انجام کسب‌وکار، رشد اقتصادی و قوانین و مقررات» به بررسی نقش بالقوه شاخص‌های فضای کسب‌وکار بر اصلاح قوانین و رشد اقتصادی

می‌پردازد. در این پژوهش فضای کسب‌وکار با شاخص سهولت انجام کسب‌وکار بانک جهانی در بازه زمانی ۲۰۰۹ - ۲۰۰۳ مورد ارزیابی قرار گرفته است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که سه مؤلفه حمایت از سهامداران خرد، اخذ اعتبار و اجرای قراردادهای از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر رشد اقتصادی در کشورهای مورد مطالعه هست. همچنین نتایج این مطالعه، بر اهمیت مؤلفه‌هایی که بر هزینه و زمان تأکید دارند، دلالت داد (هانچ، ۲۰۱۲).

دالار و همکاران (۲۰۰۳) در پژوهشی با عنوان «محیط سرمایه‌گذاری و عملکرد شرکت‌ها در کشورهای درحال توسعه» به بررسی فضای سرمایه‌گذاری و کسب‌وکار در کشورهایی چون بنگلادش، چین، هند و پاکستان پرداخته‌اند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که عوامل عدم دسترسی به برق و تاخیرات گمرکی جز مهم‌ترین عوامل منفی مؤثر بر فضای سرمایه‌گذاری این کشورها است. همچنین نتایج نشان داد که دسترسی به خدمات مالی تأثیر مثبتی بر نرخ رشد دارایی‌ها، اشتغال و تولید دارد (دالار و همکاران، ۲۰۰۵).

یاری (۲۰۰۹) در پژوهشی با عنوان «محیط سرمایه‌گذاری در ۱۶ ایالت هندوستان» تلاش کرد تا ویژگی‌های کسب‌وکار در هند را شناسایی کند تا بتواند از این طریق عملکرد متفاوت ایالت‌ها از جهت میزان سرمایه‌گذاری و رشد را توضیح دهد. در این مطالعه ۴۶ متغیر برای توصیف محیط کسب‌وکار در هند شناسایی شد. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که زیرساخت‌ها و نهادها به‌عنوان اصلی‌ترین مشکل توسعه بخش خصوصی در این کشور است. به‌طور خاص قدرت، سیستم حمل‌ونقل، فساد، قوانین مالیاتی و سرقت عوامل اصلی تشریح عملکرد ضعیف اقتصادی برخی ایالت‌های هند است (یاری، ۲۰۰۹).

روش‌شناسی تحقیق

جامعه پژوهش در مطالعه حاضر، کشورهای درحال توسعه هست. کشورهای درحال توسعه که ایران نیز یکی از آن‌ها هست، حداقل دارای یک هدف مشترک هستند که آن گذر دوران درحال توسعه و رسیدن به جمع کشورهای توسعه‌یافته است. با توجه به محدودیت‌های موجود و اهداف پژوهش، بایستی از جامعه مورد مطالعه تعدادی از کشورها را به‌عنوان نمونه انتخاب می‌شد تا مطالعه بر روی این کشورها صورت گیرد. لذا بخشی از کشورهای درحال توسعه با عنوان کشورهای منطقه منا^۱، به‌عنوان نمونه مورد بررسی برای پژوهش حاضر انتخاب گردید. اسامی این کشورها در جدول (۱) آمده است.

-
1. Hanusch
 2. The Middle East and North Africa region (MENA)

جدول ۱) نمونه پژوهش (کشورهای منطقه منا)

ردیف	نام کشور	ردیف	نام کشور	ردیف	نام کشور
۱	الجزیره	۷	اردن	۱۳	مراکش
۲	بحرین	۸	کویت	۱۴	عمان
۳	جیبوتی	۹	لبنان	۱۵	قطر
۴	مصر	۱۰	امارات متحده عربی	۱۶	عربستان سعودی
۵	ایران	۱۱	کرانه باختری رود اردن و غزه	۱۷	سوریه
۶	عراق	۱۲	یمن	۱۸	تونس

اطلاعات موردنیاز این پژوهش با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و عمدتاً از منابع بانک جهانی و سایت رسمی شاخص سهولت کسب‌وکار جمع‌آوری شده است. نرم‌افزارهای مختلفی را می‌توان جهت تجزیه و تحلیل مدل‌های اقتصادسنجی مورد استفاده قرارداد، که از آن جمله می‌توان به نرم‌افزارهای ایویوز^۱، استتا^۲، میکروفیت^۳، مینی تب^۴ و غیره اشاره نمود. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها در این پژوهش از روش رگرسیونی داده‌های تابلویی و نرم‌افزار استتا ساخت شرکت استتا کلاپ استفاده شده است. در این مطالعه از یک مدل رگرسیونی استفاده شده است که میزان تأثیر هر یک از زیر شاخص‌های فضای کسب‌وکار بر روی بهبود فضای کسب‌وکار را مورد بررسی قرار می‌دهد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها در پژوهش حاضر پنج گام به شرح زیر برداشته شده است.

گام اول آزمون لیمر: در برآورد مدل پانل دیتا با دو حالت کلی روبرو هستیم. حالت اول این است که عرض از مبدأ برای کلیه مقاطع یکسان است که در این صورت با مدل پول دیتا^۵ مواجه هستیم. حالت دوم عرض از مبدأ برای تمام مقاطع متفاوت است که به این حالت پانل دیتا^۶ گفته می‌شود. برای شناسایی دو حالت فوق از آزمونی به نام اف - لیمر استفاده می‌شود.

گام دو آزمون هاسمن: بعد از انجام آزمون اف - لیمر (چاو) و انتخاب مدل اثرات ثابت مقطعی برای انتخاب روش آزمون داده‌ها از بین دو روش اثرات ثابت و اثرات تصادفی از آزمون هاسمن استفاده می‌شود. به عبارت دیگر برای تشخیص ثابت یا تصادفی بودن تفاوت واحدهای مقطعی از آزمون هاسمن استفاده می‌شود.

گام سوم آزمون عدم وجود خودهمبستگی: خودهمبستگی باعث می‌شود که واریانس برآوردها به درستی محاسبه نشود و آماره‌های F و t اعتبار لازم را نداشته باشند. در این مطالعه از آزمون وودریج برای بررسی عدم وجود خودهمبستگی استفاده شده است.

1. Eviews
2. stata
3. microfit
4. minitab
5. pool data
6. panel data

گام چهارم آزمون واریانس ناهمسانی: با توجه به تأثیر مهم ناهمسانی واریانس‌ها بر برآورد انحراف معیار ضرایب و مسئله استنباط آماری، لازم بود قبل از تخمین مدل نهایی، آزمون برابری واریانس‌ها در مورد داده‌های هر دو مدل مورد مطالعه صورت پذیرد که بدین منظور از آزمون نسبت درست‌نمایی^۱ استفاده شد. آزمون نسبت درست‌نمایی یکی از روش‌های آزمون فرض آماری است که بین درستی یک فرضیه و متمم آن تصمیم می‌گیرد.

گام پنجم تخمین نهایی مدل: در نهایت بعد انجام آزمون‌های ذکر شده، تخمین نهایی مدل انجام شده است. همان‌طور که در ابتدا توضیح داده شد در این پژوهش از روش رگرسیونی داده‌های تابلویی^۲ در دوره زمانی ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۵ استفاده شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

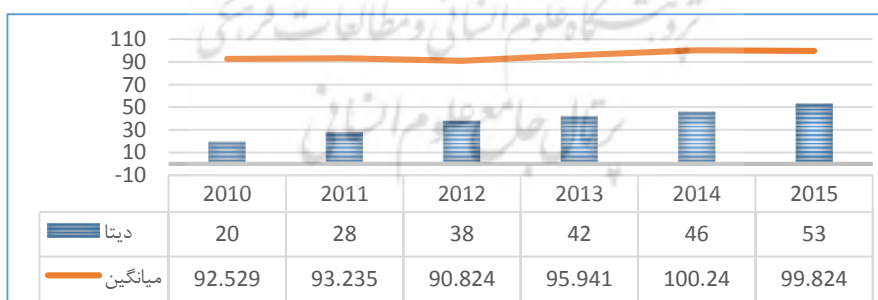
با توجه به آنچه تاکنون گفته شد، هدف اصلی این پژوهش بررسی وضعیت کشورهای مورد بررسی از نظر فضای کسب‌وکار و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر بهبود آن هست. لذا در راستای این هدف در این بخش میزان اثرگذاری هریک از ۱۰ مؤلفه شاخص بهبود فضای کسب‌وکار مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

بررسی وضعیت کشورهای مورد مطالعه از نظر فضای کسب‌وکار

در این قسمت به بررسی وضعیت کشورهای مورد مطالعه از نظر فضای کسب‌وکار خواهیم پرداخت.

≠ بررسی وضعیت کشور بحرین

کشور بحرین دارای وضعیت مناسبی در منطقه هست. اما باگذشت زمان وضعیت این کشور از نظر فضای کسب‌وکار بدتر شده است و از رتبه ۲۰ در سال ۲۰۱۰ به رتبه ۵۳ در سال ۲۰۱۵ رسیده است.

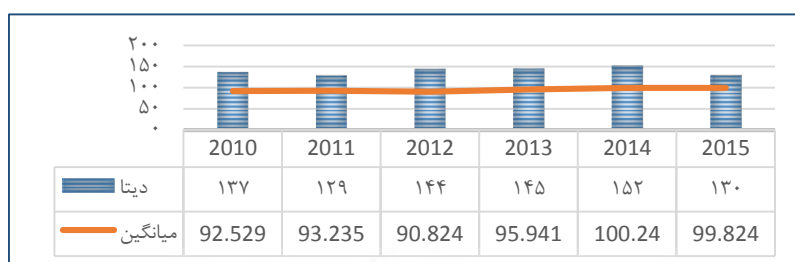

شکل (۱) وضعیت کشور بحرین

1. Likelihood Ratio
2. Panel data

بررسی وضعیت کشور ایران

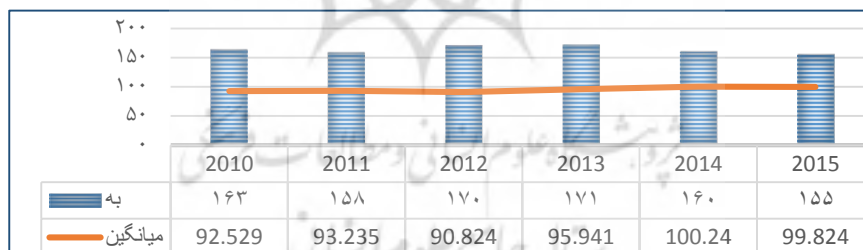
با توجه به نمودار ۲، وضعیت کشور ایران همواره از میانگین منطقه متأسفانه بدتر بوده است. و در طی پنج سالی که در روند رو به بهبودی مشاهده نمی‌شود. رتبه ایران همواره بین ۱۲۰ تا ۱۵۲ در نوسان بوده است و روندی در آن دیده نمی‌شود.

نمودار ۲) وضعیت کشور ایران

بررسی وضعیت کشور جیبوتی

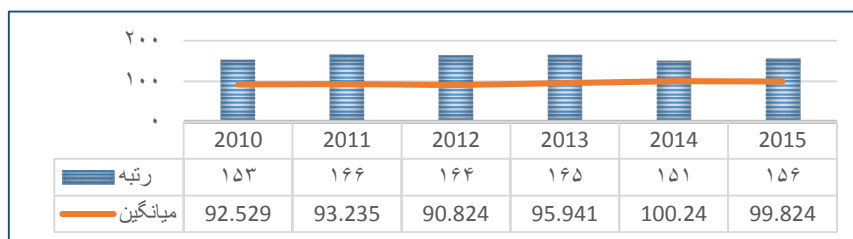
جیبوتی جزو کشورهایی است که از وضعیت مناسبی در منطقه برخوردار نیست و همواره رتبه بسیار بالاتر میانگین منطقه را به خود اختصاص داده است. اما همان‌طور که در نمودار ۳ نشان داده شده است، از سال ۲۰۱۳ رتبه این کشور از ۱۷۱ به ۱۵۵ کاهش پیدا کرده است که در صورت حفظ این روند روبه بهبود، یقیناً می‌تواند در سال‌های آتی خود را به میانگین منطقه نزدیک نماید.

نمودار ۳) وضعیت کشور جیبوتی

بررسی وضعیت کشور عراق

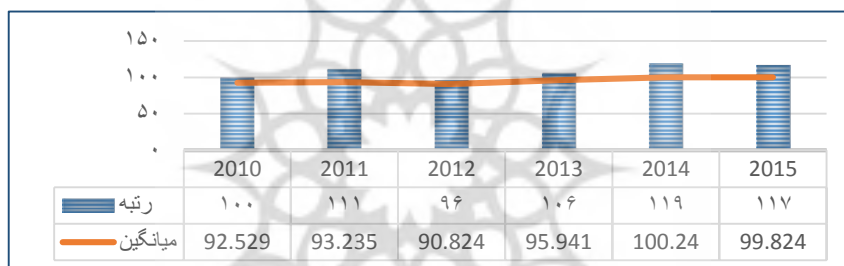
کشور عراق جزو کشورهایی است که دارای شرایط ویژه‌ای از نظر امنیت در منطقه هست، لذا رتبه فضای کسب‌وکار بهتر در چنین شرایطی برای این کشور متصور نیست. همان‌طور که در نمودار ۴ نشان داده شده است، با توجه به رتبه ۲۰۱۴ این کشور، می‌توان امیدوار بود که با اصلاحاتی می‌توان رتبه این کشور را به میانگین منطقه نزدیک نمود.

نمودار ۴) وضعیت کشور عراق

بررسی وضعیت کشور اردن ≠

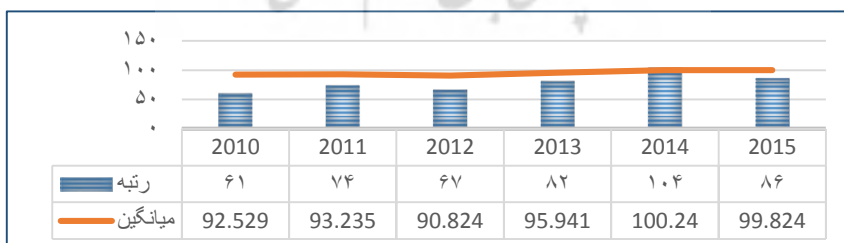
با توجه به نمودار ۵، وضعیت کشور اردن از میانگین منطقه فاصله زیادی ندارد، به طوری که در سال ۲۰۱۲ تقریباً با میانگین منطقه برابر بوده است. این وضعیت به نوعی فرصت مناسبی را برای این کشور به وجود آورده است تا با اصلاحات جزئی بتواند خود را در جمع کشورهای قرار دهد.

نمودار ۵) وضعیت کشور اردن

بررسی وضعیت کشور کویت ≠

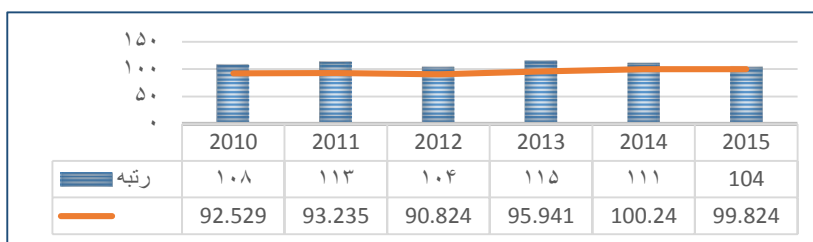
با توجه به نمودار ۶، کشور عمان از نظر فضای کسب و کار در منطقه از وضعیت نسبتاً مناسبی برخوردار است، به طوری که فقط در سال ۲۰۱۴ رتبه‌ای بالاتر از میانگین را به خود اختصاص داده است. اما وضعیت ۶ سال اخیر این کشور، روند روبه رشدی را نشان نمی‌دهد و در مقایسه با سال ۲۰۱۰ وضعیت به مراتب بدتری را تجربه می‌کند.

نمودار ۶) وضعیت کشور کویت

≠ بررسی وضعیت کشور لبنان

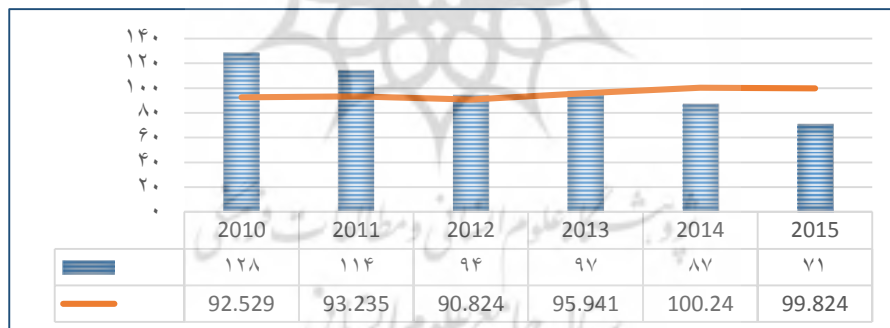
بنا به نمودار ۷، کشور لبنان در خصوص فضای کسب‌وکار، جزو کشورهای متوسط در منطقه به شمار می‌آید، چراکه همواره روندی متناسب با میانگین داشته است. در سه سال منتهی به ۲۰۱۵ نیز با شیب نسبتاً ملایمی کاهش رتبه داشته است و توانسته فاصله خود را با میانگین منطقه به حداقل برساند.

نمودار ۷) وضعیت کشور لبنان

≠ بررسی وضعیت کشور مراکش

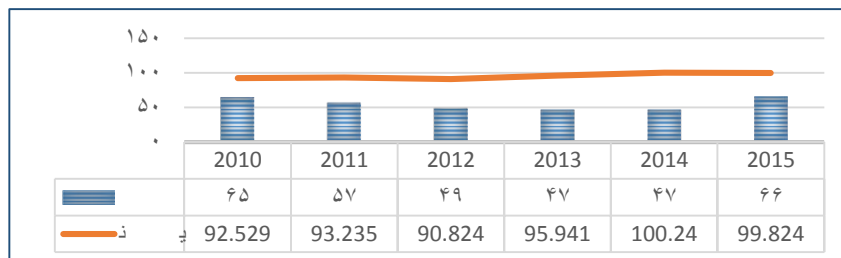
کشور مراکش را می‌توان جزو بهترین‌های منطقه در مدیریت فضای کسب‌وکار به شمار آورد، چراکه توانسته رتبه خود را از ۱۲۸ در سال ۲۰۱۰ به رتبه ۷۱ در سال ۲۰۱۵ برساند و یک‌روند نزولی قابل قبول را طی نماید. نکته قابل توجه در مورد کشور مراکش، کاهش مستمر رتبه این کشور هست.

نمودار ۸) وضعیت کشور مراکش

≠ بررسی وضعیت کشور عمان

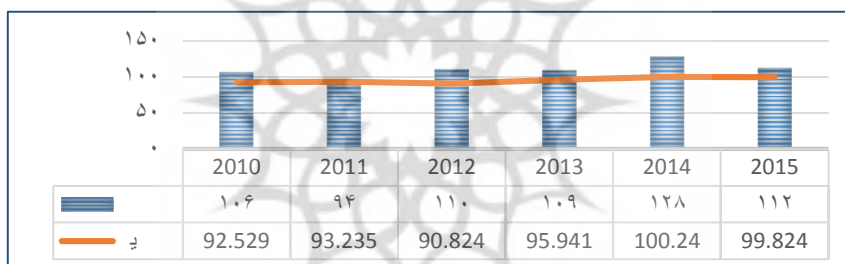
کشور عمان جزو کشورهای خوب از نظر فضای کسب‌وکار در منطقه تقسیم‌بندی می‌شود، چراکه همواره رتبه‌ای به مراتب پایین‌تر از میانگین منطقه را به خود اختصاص داده است. اما یکی از مشکلاتی که می‌توان با توجه به نمودار ۹ به آن پی برد، عدم وجود روند روبه بهبود هست. حتی رتبه این کشور در سه سال آخر منتهی به سال ۲۰۱۵ وضعیت رو به افزایشی را تجربه کرده است.

نمودار ۹) وضعیت کشور عمان

≠ بررسی وضعیت کشور مصر

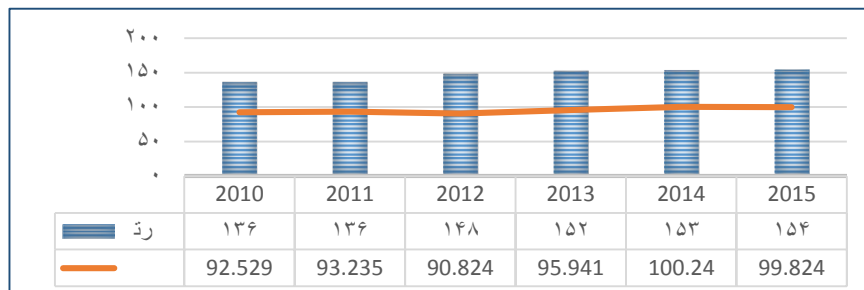
با توجه به نمودار ۱۰، کشور مصر را می‌توان جزو کشورهای متوسط منطقه طبقه‌بندی نمود، البته در دو سال آخر منتهی به سال ۲۰۱۵ رتبه بالاتر از میانگین منطقه را به خود اختصاص داده؛ اما روند نزولی رتبه می‌تواند این فاصله زیاد از میانگین را که در سال ۲۰۱۴ رخ داده، جبران نماید.

نمودار ۱۰) وضعیت کشور مصر

≠ بررسی وضعیت کشور الجزایر

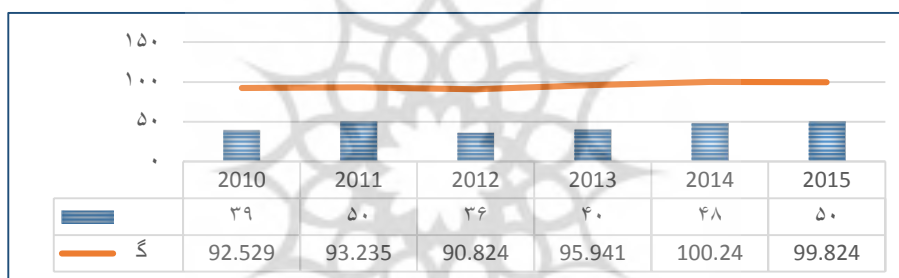
با توجه نمودار ۱۱، وضعیت الجزایر در رتبه‌بندی فضای کسب‌وکار شبیه به ایران هست و همواره جایگاهی بالاتر از میانگین منطقه و رتبه بین ۱۳۵ تا ۱۵۵ را به خود اختصاص داده است. وضعیت ثابت این کشور و عدم تغییر زیاد، نشان از اصلاحات چندانی در قوانین این کشور ندارد.

نمودار (۱۱) وضعیت کشور الجزایر

بررسی وضعیت کشور قطر

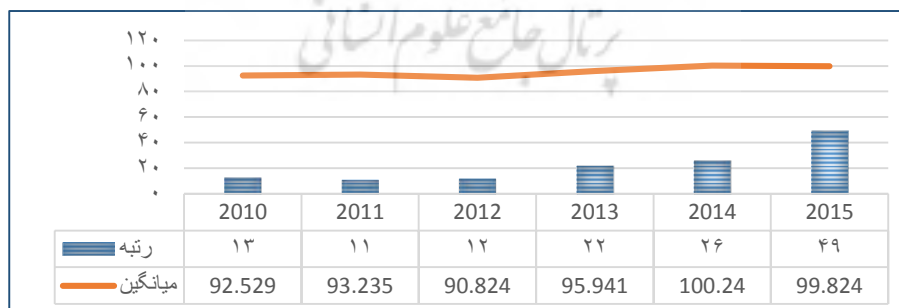
قطر جزو معدود کشورهای منطقه هست که توانسته، همواره رتبه زیر ۵۰ را به خود اختصاص دهد. البته روند صعودی رتبه این کشور در سه سال منتهی به ۲۰۱۵ می‌تواند زنگ خطری برای آن باشد.

نمودار (۱۲) وضعیت کشور قطر

بررسی وضعیت کشور عربستان سعودی

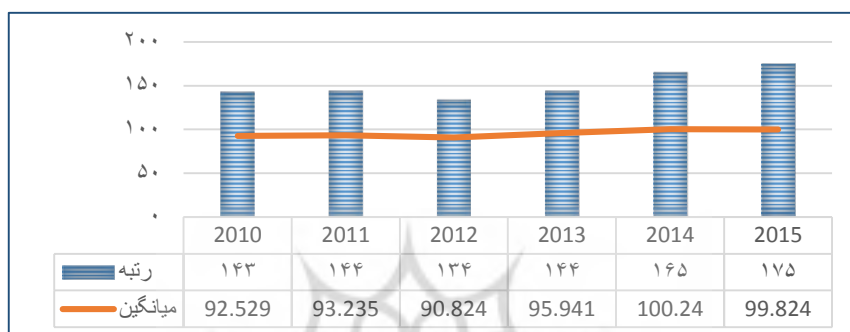
با توجه به نمودار ۱۳، عربستان سعودی جزو معدود کشورهای صادرکننده نفت هست که از نظر فضای کسب‌وکار توانسته جایگاه خوبی را در منطقه به خود اختصاص دهد.

نمودار (۱۳) وضعیت کشور عربستان سعودی

≠ بررسی وضعیت کشور سوریه

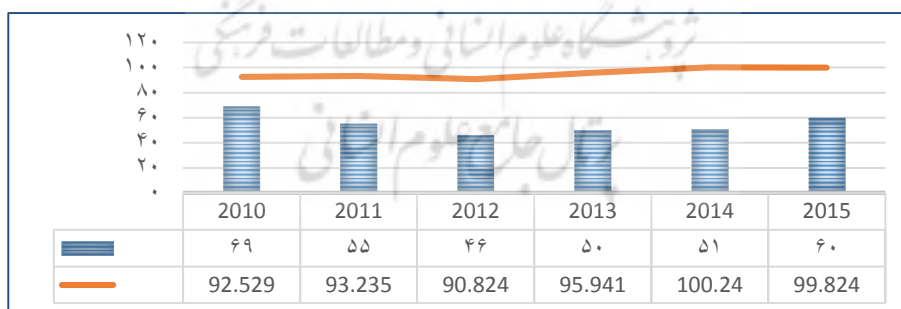
کشور سوریه از نظر امنیت در شرایط بسیار سختی به سر می برد و انتظار رتبه خوب فضای کسب و کار در چنین شرایطی دور از واقعیت هست. همان طور که در نمودار ۱۴ مشخص است از سال ۲۰۱۴ وضعیت این کشور روند رو به افولی را طی می کند، به طوری که به بدترین رتبه خود را در طی دهه گذشته تجربه می کند.

نمودار ۱۴) وضعیت کشور سوریه

≠ بررسی وضعیت کشور تونس

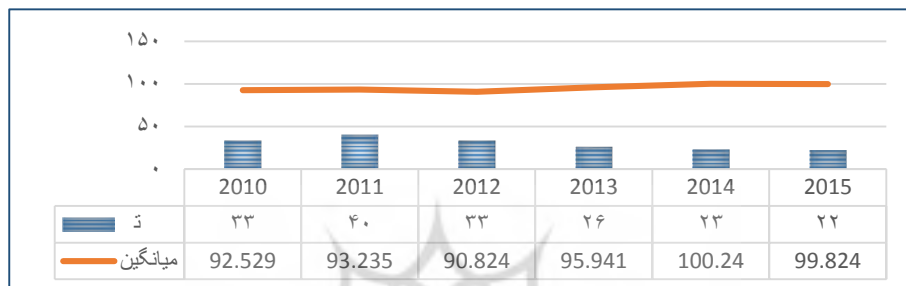
با توجه به رتبه و جایگاه ۶ ساله کشور تونس در نمودار ۱۵ دیده می شود، نمی توان روند خاصی را استنباط نمود. به طوری که از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۲ کاهش رتبه و از سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۵ افزایش رتبه داشته است. اما با این وجود جزو کشورهای دارای فضای کسب و کار مساعد در منطقه طبقه بندی می شود.

نمودار ۱۵) وضعیت کشور تونس

بررسی وضعیت کشور امارات متحده عربی

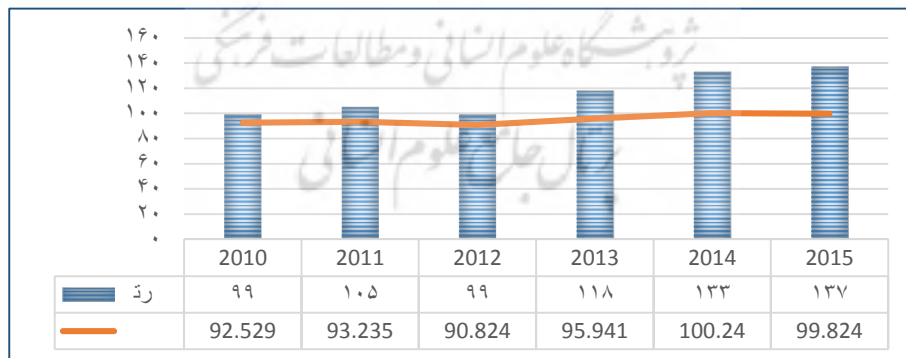
با توجه به نمودار ۱۶، کشور امارات در منطقه جزو کشورهایی است که همواره رتبه زیر ۵۰ را به خود اختصاص داده است. وضعیت چهار سال منتهی به سال ۲۰۱۵ حاکی از بهبود وضعیت این کشور از نظر فضای کسب‌وکار هست. به طوری که توانسته است از رتبه ۴۰ در سال ۲۰۱۱ به رتبه ۲۲ در سال ۲۰۱۵ برسد و این دو نوبه خود یک رکورد بسیار عالی در منطقه هست.

نمودار ۱۶) وضعیت کشور امارات متحده عربی

بررسی وضعیت کشور یمن

کشور یمن جزو کشورهای با وضعیت فضای کسب‌وکار متوسط در منطقه طبقه‌بندی می‌شود. اما روند رو به افزایش رتبه این کشور از سال ۲۰۱۲ نشان از تغییر وضعیت این کشور در خصوص سهولت فضای کسب‌وکار دارد. به طوری که در حال حاضر ۲۰ رتبه با میانگین منطقه فاصله دارد، این در حالی است که در سال ۲۰۱۲ این فاصله کمتر از ۵ رتبه بوده است.

نمودار ۱۷) وضعیت کشور یمن

تحلیل مدل

در این مطالعه از یک مدل رگرسیونی استفاده شده است، که میزان تأثیر هر یک از زیر شاخص‌های فضای کسب‌وکار بر روی بهبود فضای کسب‌وکار مورد ارزیابی قرار می‌دهد. مدل کلی رگرسیون مورد استفاده در این مطالعه به صورت رابطه شماره ۱ است. در این رابطه Y_{it} متغیر وابسته، X_{it} برداری از k متغیر توضیحی و U_{it} نیز جزء اخلاص است.

$$X_{it} + U_{it} Y_{it} = \alpha + \beta_{it} \quad (1)$$

در این حالت می‌توان $U_{it} = \mu_i + \gamma_i + \varepsilon_{it}$ تعریف نمود که در آن، ε_{it} جزء اخلاص دارای توزیع نرمال با میانگین صفر و واریانس δ^2 است. μ_i بیانگر تفاوت‌های موجود بین مقاطع مورد بررسی بوده و ثابت یا تصادفی بودن توزیع آن منجر به تعیین شکل الگو به ترتیب در قالب اثر ثابت یا تصادفی می‌گردد. γ_i نشان‌دهنده وجود اثرات زمانی در الگو است. در الگوی فوق، i نمایانگر تعداد مشاهدات مقطعی و t نشان‌دهنده دوره زمانی مشاهدات است. ضریب α نیز جزء ثابت کلی مدل نام دارد. در این مدل شاخص اصلی سهولت فضای کسب‌وکار به عنوان متغیر وابسته (Y_{it}) و زیرشاخص‌های مورد بررسی به عنوان متغیرهای توضیحی مدل (X_{it}) در نظر گرفته شده‌اند. از این رو مدل استفاده شده در این رابطه به صورت رابطه شماره ۲ خواهد بود:

$$\begin{aligned} db_{it} = & \beta_0 + \beta_1 start_{it} + \beta_2 dealing_{it} + \beta_3 enforce_{it} \quad (2) \\ & + \beta_4 credit_{it} + \beta_5 elec_{it} + \beta_6 tax_{it} \\ & + \beta_7 protect_{it} + \beta_8 regist_{it} \\ & + \beta_9 trading_{it} + \beta_{10} resolving_{it} \\ & + U_{it} \end{aligned}$$

در رابطه شماره (۲) متغیرها و نمادهای استفاده شده به صورت زیر می‌باشند:

Tax: شاخص پرداخت مالیات	Db: شاخص سهولت فضای کسب‌وکار
Protect: شاخص حمایت از سرمایه‌گذاران	Start: شاخص سهولت شروع کسب‌وکار
Regist: شاخص ثبت مالکیت	Dealing: شاخص مجوز ساخت‌وساز و معامله
Trading: شاخص تجارت فرامرزی	Enforce: شاخص اجرای قراردادها
Resolving: شاخص حل‌وفصل ورشکستگی	Credit: شاخص اخذ اعتبار
I و t نماد کشور و سال می‌باشند.	Elec: شاخص اخذ برق

در ادامه برای تعیین مدل بهینه از میان سه روش رگرسیون تجمعی، اثرات ثابت و اثرات تصادفی در مدل‌های پانل از آزمون‌های F لیمر و هاسمن استفاده شده است.

جدول ۳) نتایج آزمون لیمر و هاسمن

آزمون	آماره آزمون	مقدار آماره	احتمال	نتیجه آزمون
آزمون F لیمر	F	۳۷/۴۴	۰/۰۰۰	رد فرضیه صفر
آزمون هاسمن	کای‌دو	۳۸/۸۸	۰/۰۰۰	رد فرضیه صفر

با توجه به نتایج جداول (۳) ملاحظه می‌شود که مقادیر F لیمر در ناحیه بحرانی قرار دارد (مقادیر احتمال کوچک‌تر از ۰/۰۵ درصد هست) و بنابراین فرضیه صفر مبنی بر عدم وجود اثرات ثابت فردی رد می‌شود. همین‌طور با توجه به آماره آزمون هاسمن مشخص می‌شود که فرضیه صفر مبنی بر مناسب بودن اثرات تصادفی رد می‌شود (مقادیر احتمال کوچک‌تر از ۰/۰۵ درصد هست) و بنابراین مدل اثرات ثابت فردی به‌عنوان مدل بهینه برای تخمین مدل انتخاب می‌گردد. خودهمبستگی باعث می‌شود که واریانس برآوردها به‌درستی محاسبه نشود و آماره‌های t و F اعتبار لازم را نخواهند داشت. در این مطالعه از آزمون وودریج برای بررسی عدم وجود خودهمبستگی استفاده شده است.

جدول ۴) آزمون عدم وجود خودهمبستگی

Prob>F	F(1,18)
۰/۴۳۸۶	۰/۶۳۷

همان‌طور که در جدول (۴) مشخص است مقدار احتمال بزرگ‌تر از ۰/۰۵ هست و در نتیجه فرضیه صفر مبنی بر عدم وجود خودهمبستگی مرتبه اول رد نمی‌شود و مدل موردنظر مشکل خودهمبستگی ندارد.

با توجه به تأثیر مهم ناهمسانی واریانس‌ها بر برآورد انحراف معیار ضرایب و مسئله استنباط آماری، لازم است قبل از تخمین مدل نهایی، آزمون برابری واریانس‌ها در مورد داده‌های مدل مورد مطالعه صورت پذیرد. بدین منظور از آزمون نسبت درست‌نمایی استفاده گردیده که نتایج بررسی آماره χ^2 برای مدل در جدول شماره (۵) نشان داده شده است.

جدول ۵) آزمون واریانس ناهمسانی

Prob> Chi ²	LR Chi ² (18)
۰/۰۰۰	۲۳۰/۱۴

جدول شماره (۶) نتایج به‌دست‌آمده از تخمین نهایی مدل را در کشورهای منطقه منا را نشان می‌دهد. از آنجاکه مقادیر احتمال آماره χ^2 (۰/۰۰۰) از ۰/۰۵ کوچک‌تر است. بنابراین معنی‌دار بودن کل مدل مورد بررسی تأیید می‌شود. مقادیر Z و همچنین احتمال‌های حاصله برای متغیرهای توضیحی مدل، بیان‌گر آن است که تمامی متغیرهای توضیحی مورد استفاده در مدل از نظر آماری معنادار و دارای

علامت مثبت است. این موضوع نشان‌دهنده تأثیر مثبت آن‌ها بر متغیر وابسته‌شان است که با مبانی نظری نیز سازگار است. هر چه ضریب متغیر توضیحی بیشتر باشد نشان‌دهنده اهمیت بیشتر آن و برعکس هر چه ضریب متغیر توضیحی کمتر باشد نشان‌دهنده توجه بیشتر به آن متغیر در سیاست‌گذاری اقتصادی است.

جدول ۶) نتایج به‌دست‌آمده از تخمین نهایی مدل

متغیر	ضریب	انحراف معیار	آماره Z	احتمال
(عرض از مبدأ) C	-۱/۳۵	۰/۸۵۳	-۱/۵۹	۰/۱۱۲
start	۰/۰۹۷۵	۰/۰۱۴	۶/۸۳	۰/۰۰۰
dealing	-۰/۱۱۱	۰/۰۰۶	۱۶/۸۷	۰/۰۰۰
enforce	-۰/۱۱۳	۰/۰۰۸	۱۲/۸۷	۰/۰۰۰
credit	-۰/۱۰۸	۰/۰۰۵	۳۰/۸۴	۰/۰۰۰
elec	-۰/۱۰۶	۰/۰۰۶	۱۷/۶۹	۰/۰۰۰
tax	۰/۱۰۹۲	۰/۰۰۶	۱۷/۳۴	۰/۰۰۰
protect	۰/۱۰۹۰	۰/۰۰۶	۱۷/۱۴	۰/۰۰۰
regist	-۰/۰۷۷	۰/۰۰۷	۱۰/۱۳	۰/۰۰۰
trading	-۰/۰۸۴	۰/۰۰۴	۱۸/۳۸	۰/۰۰۰
resolving	-۰/۱۱۷	۰/۰۰۵	۳۲/۱۷	۰/۰۰۰
Prob> Chi ² = ۰/۰۰۰				
Chi ² (۱۰)=۳۷۰۳۰/۵۴				

نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج برآورد، تمام پارامترها علامت مورد انتظار را داشته و علامت آن‌ها منطبق با انتظار تئوریک است. در مدل، تمام شاخص‌ها تأثیر مثبت بر روی سهولت فضای کسب‌وکار دارند و افزایش هر یک از آن‌ها باعث افزایش امتیاز کل این کشورها در شاخص فضای کسب‌وکار خواهد شد. مدل موردبررسی در پاسخ به سؤالی هست که مطرح می‌کند، کدام یک از زیر شاخص‌های سهولت انجام کسب‌وکار بیشترین تأثیر را بر روی بهبود فضای کسب‌وکار دارد؟

با توجه به ضرایب موجود در جدول (۶) می‌توان از بین مؤلفه‌های سهولت کسب‌وکار، مؤثرترین و کم‌اثرترین عامل را در بهبود فضای کسب‌وکار شناسایی نمود. با توجه نتایج مؤلفه پرداخت دیون، بیشترین تأثیر را بر بهبود فضای کسب‌وکار دارد و بعدازآن اجرای قراردادهای و شرایط و مقررات اخذ مجوز رتبه‌های بعدی را از نظر تأثیرگذاری به خود اختصاص می‌دهند. با معلوم شدن پرداخت دیون به‌عنوان بااهمیت‌ترین مؤلفه در بهبود فضای کسب‌وکار بهتر است وضعیت کشورهای مورد مطالعه در سال ۲۰۱۵ در مورد پرداخت دیون موردبررسی قرار گیرد و جایگاه ایران در کشورهای منطقه مشخص شود.

منابع

- وارث، سید حامد؛ پروندی، یحیی، و قاسمی، روح اله (۱۳۹۱). ارتقای فضای کسب‌وکار جهت دستیابی به چشم‌انداز اقتصادی: کاربردی بر اساس تکنیک‌های تاپسیس و آنتروپی، **مدیریت بازرگانی**، ۴ (۱۱): ۱۳۸-۱۲۱.
- اشرفی، یکتا و فهیمی‌فر، فاطمه (۱۳۹۰). بررسی شاخص‌های بهبود فضای کسب‌وکار با تأکید بر جایگاه ایران، **بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی**، (۱۱): ۲۴-۷.
- ولی‌نیا، سید آرش (۱۳۹۰). تحلیل اثرات سهولت ورود و خروج به کسب‌وکار بر بهره‌وری کل عوامل: مطالعه موردی کشورهای منتخب در حال توسعه.
- بختیاری، صادق و شایسته، افسانه (۱۳۹۱). بررسی تأثیر بهبود فضای کسب‌وکار بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب با تأکید بر ایران، **اقتصاد مالی و توسعه**، ۶ (۱۹): ۲۰۴-۱۷۵.
- برقی‌اسگویی، محمدمهدی؛ ولی‌زاده، سمیه. (۱۳۹۶). تأثیر بهبود فضای کسب‌وکار بر تجارت داخلی: مطالعه موردی شرکای عمده تجاری ایران. **مدیریت کسب‌وکارهای بین‌المللی**، ۱ (۴): ۴۴-۲۵.
- جوادی، شاهین و نعیمی، زهرا (۱۳۹۴). پایش محیط کسب‌وکار ایران در پاییز ۱۳۹۴ (ارزیابی ۲۹۱ تشکل اقتصادی سراسر کشور از مؤلفه‌های ملی محیط کسب‌وکار در ایران، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۴۸۳۴).
- سیاح، سید امیر (۱۳۸۹). **معرفی و ارزیابی شاخص‌های انجام کسب‌وکار، گزارش بنگاه و پایش محیط کسب‌وکار**، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۰۶۶۶.
- سیف، ولی‌اله (۱۳۹۰). **فضای کسب‌وکار، تازه‌های اقتصاد**، ۹ (۱۳۳): ۶۳-۵۹.
- شهنازی، روح‌الله؛ دهقان شبانی، زهرا (۱۳۹۰). بررسی تأثیر فضای کسب‌وکار بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب. **پژوهشنامه اقتصادی**، ۱۱ (۳): ۱۸۵-۱۶۱.
- فیض‌پور، محمدعلی؛ امامی‌میبدی، مهدی؛ رادمنش، سعید و احمدی، زهرا (۱۳۹۰). مالیات و جایگاه آن در فضای کسب‌وکار ایران: مطالعه دیدگاه کارشناسان صنعتی، صنعتگران و متولیان بخش صنعت استان یزد با استفاده از روش AHP، **پژوهشنامه مالیات**، ۱۰ (۵۸): ۱۶۹-۱۸۸.
- کرمی، اژدر؛ صنوبر، ناصر؛ کرمی، هادی و یونس‌پور، زهرا (۱۳۹۶). تأثیر گرایش کارآفرینی بر عملکرد صادراتی شرکت‌های کوچک و متوسط با نقش میانجی قابلیت یادگیری. **مدیریت کسب‌وکارهای بین‌المللی**، ۱ (۱): ۱۶-۱.
- مرادحاصل، نیلوفر؛ مزینی، امیرحسین و پاریاب، سیدحسین (۱۳۸۷). اثر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر فضای کسب‌وکار و تسهیل تجاری. **اقتصاد و تجارت نوین**، ۴ (۱۴): ۶۳-۳۹.
- مکیان، سید نظام‌الدین؛ امامی‌میبدی، مهدی؛ عشری، سمانه و احمدی، زهرا (۱۳۹۲). فضای کسب‌وکار، راهبرد رشد؛ مقایسه کشورهای اسلامی منطقه منا و سازمان توسعه و همکاری‌های اقتصادی. **پژوهش‌های رشد توسعه اقتصادی**، ۳ (۱۱): ۸۴-۷۵.

میدری، احمد و قودجانی، اصلان (۱۳۸۷). **سنجش و بهبود محیط کسب‌وکار**، انتشارات جهاد دانشگاهی، تهران، چاپ اول.

Dollar, D., Hallward-Driemeier, M., and Mengistae, T. (2005). Investment Climate and Firm Performance in Developing Economies. **Economic Development and Cultural Change**, 54(1): 1–31.

Hanusch, M. (2012). The Doing Business Indicators, economic growth and Regulatory Reform, The World Bank, Policy Research Working Paper No. 6176.

Iarossi, G. (2009). The investment climate in 16 Indian states. The World Bank, Policy Research Working Paper No. 4817.

Osborne, D., and Gaebler, E. (1992). **Reinventing government: how the entrepreneurial spirit is transforming the public sector**, Addison Wesley.

Porter, M. (1990). **The competitive advantage of nations**. London: Macmillan.

